

Закордонна група
Української соціал-демократичної робітничої партії.

Н. Наутський.

Проблеми соціалізації

**Передмова М. Галагана.
Переклад С. Горського.**

ПРАГА 1925.

Передмова.

Московські більшовики з великою впевненістю й самопевністю, але з меншим успіхом, намагаються обґрунтувати й поширити ідею, ніби-то їхній учитель Ленін є основоположником цілком нового напрямку теоретичної соціалістичної думки й творцем нової правдиво-соціалістичної та дійсно-пролетарської методи будування соціалістичного ладу в умовах економічно-відсталого країни. Цю ідею вони сплукують прищепити не тільки пролетарським масам С. С. С. Р., але й намагаються культивувати її поза межами свого Союзу, називаючи свою науку «ленінізмом», який мав-би доповнити й «удосконалити» марксизм.

Критичну оцінку московсько-більшовицького «ленінізму» з погляду наукового соціалізму, ц. т. з погляду марксистського, ми маємо намір дати незабаром в інших наших виданнях. Тут же зазначимо лише те, що московські більшовики безперечно мають рацію, коли себе самих і своїх прихильників відмежовують од всього міжнароднього пролетарсько-соціалістичного руху. Цей рух, писав К. Каутський в недавній своїй праці, в практичній своїй чинності все йшов тими шляхами та користувався тими методами боротьби і позитивно-творчої праці, які вказував марксизм, хоч правда не всі течії пролетарсько-визвольної думки та не всі класово-партійні організації міжнароднього пролетарського руху також і теоретично визнавали себе прихильниками науки К. Маркса й Фр. Енгельса. «Леніністи» комуністи та марксист-соціал-демократи рижаться між собою не самою тільки назвою, але й ідеологічним та методологічним підходом до справи соціалістичного будівництва нового суспільного ладу.

Можна думати, що певна доба в історії народів, які тепер входять до складу С. С. С. Р., дійсно носитиме назву «доби ленінізму». Але ця сумна доба в історії тих народів майбутніми об'єктивними дослідувачами буде схарактеризована, безсумнівно, головним чином негативними, а не позитивними прикметами суспільно-політичної й національно-державної діяльності московських більшовиків-«леніністів». Бо-ж справді всі спроби комуністів здійснити «завести Ільіча» в тій формі, як вони сформульовані були на початку революції, були немилосердно розторжені вимогами реального життя й непереможними законами суспільного розвитку. І навпаки тактика комуністів та їхня практична діяльність мала певний успіх лише остільки, оскільки вони уступали перед вимогами реальної дійсності й ступнево зрікались основних засад, первісно проголошених самим-же Леніним.

Всі «леніністи» з завзяттям правдивих фанатиків не тільки запевняють нас у своїй вірності й відданості Марксовому ученню, але й виявляють претензію на права законних спадкоємців ідейних цінностей науки Маркса-Енгельса. Та видатні теоретики європейської соціалістичної думки однозгідно відкидають подібні претензії комуністів, залишаючи за ними одначе всі права на ідейну спадщину й змовницьку тактику Бланкі, Печасна та Бакуніна.

Відомо, що Фр. Енгельс перед своєю смертю визнав і рекомендував К. Каутського як достойного й справжнього правопремника на всі ідейні скарби витвореної ним разом з К. Марксом соціалістичної науки. І, дійсно, він є прямим нащадком творців наукового соціалізму та й найвидатнішим сучасним теоретиком правдивої марксистської ідеології. Через це ми з найпильнішою увагою й живим інтересом прислухаємось до думок К. Каутського, які він висловлює не лише в актуальних питаннях су-

часної дійсності, але й що-до теоретично-принципових питань, які впливають із основних засад соціалізму.

Різні проблеми соціалізації набувають все більшої ваги й значіння в міру того, як і сам соціалізм із області теоретичного його обґрунтування переходить в область практичної діяльності соціалістичних партій та шукання конкретних форм і вияснення умов його здійснення. Одною з таких проблем є та, висвітленню якої присвячена оця невелика книжечка; це є проблема становища що до соціалізму двох поважних суспільних чинників — інтелігенції та селянства, які разом з пролетаріят ом складають, за українською термінологією, трудову демократію.

В коротких, але ядерно-ясних виразах, так би мовити в алгебраїчних формулах, висловлює автор свої погляди на цю важливу проблему, яка стоїть також і перед українськими соціалістами. Ми випускаєм цю брошуру в українському перекладі переконані в тому, що ознайомлення з нею допоможе кожному щирому прихильникові визволення нашого народу уникнути хибного шляху примітивного емпіризму, яким ішли в своїй діяльності московсько-комуністичні «ленінці» та їхні засліплені агенти на Україні.

М. Галаган.

Прага, грудень 1925 р.

Проблеми соціалізації.

I

В більшості держав Східної Європи пролетаріят, наслідком повенної руїни, здобув політичну владу, хоч і не всюди — повне одновладство. Його свідомість надзвичайно зросла у всьому світі, і цей міжнародний результат революції останніх років залишиться надовго. Його не можна більш вигладити, які б зміни не відзначали дальший хід революційних подій. Віднині уряд в капіталістично-розвинутій державі навряд чи здужає надовго утриматись, як-що буде мати проти себе об'єднану масу пролетаріату.

З цього починається також зникнення підстав того способу виробу, що базується на експлоатації та поневолюванні незал жних, найманих робітників монополістами великих засобів виробу. Все більш необхідною стає заміна цієї форми виробу на таку, що зустріла б добровільне визнання з боку найманих робітничих мас. Але ж повна перемога класових протилежностей можлива лише тоді, коли місце капіталістичної власності на засоби виробу перейме суспільна власність, місце капіталістичного керування виробом — суспільне керування і коли на місце капіталістичної потреби в додатковій вартості, що служить тепер рушійною силою виробничого процесу, — стане суспільна потреба в споживчих цінностях.

Цієї мети не можна досягнути, коли на місце капіталістів поставити не все суспільство, а лише найманих робітників: чи то будуть робітники тільки окремих галузів виробництва чи цілих галузів промисловости, або навіть усієї промисловости в цілому. Таке регулювання виробу було б соціалістичним лише тоді, коли б усе суспільство складалося виключно з найманих робітників, чого проте ніде нема.

Соціалізм не є справою самого лише пролетаріату, але всього людства. Велике та величне в пролетаріаті є власне те, що він є єдиною класою, інтереси якої, коли їх оцінювати з вищої точки погляду, а не з вузького становища політики даного менту, покриваються інтересами всього людства. Це останнє може піднятися на вищу ступінь лише в наслідок перемоги пролетаріату. Не при кожних обставинах, проте, перемога пролетаріату доведе до суспільного прогресу; скоріше всього це станеться там, де пролетаріят інтелектуально та морально є розвинутій настільки високо, що розуміє звязок свого класового інтересу з інтересом суспільним і цьому загальному інтересові вмів підпорядкувати всякі часткові інтереси.

Що більш далекий пролетаріят в момент своєї перемоги від цієї інтелектуальної та моральної величі, що більш розумів він соціальну революцію лише як рух в інтересах зар бітної платні, — тим менш ця перемога зможе привести нас до дійсного міцного соціалізму.

Відпорна сила класи капіталістів не становить єдиної труднощі в справі перемоги капіталізму соціалізмом і цей опір може навіть і не бути найбільшою труднотою на цьому шляху.

Так, наприклад, в багатьох країнах Східньої Європи такий опір часом був досить слабкий. Класа промислових капіталістів там численно дуже незначна. В тих країнах промислові підприємства утворені здебільшого за допомогою чужоземного капіталу; капіталісти, що їм належать залізниця, гірський промисел, фабрики в Росії та Мад'ярщині, не всі сидять в цих країнах, а багато з них — в Західній Європі. До тогож взагалі не численні капіталісти Східньої Європи не уявляють з себе, як в Західній, класи, що зміцнилася в боротьбі з державною владою свого краю; вони, навпаки, — являються креатурами цієї самої влади. В ній же вони знаходили захист від зростаючого пролетаріату, в той час коли західно-європейські капіталісти — особливо в англо-саксонських країнах — у своїх відносинах до пролетаріату здебільшого вже здавна були полишені своїм власним силам та розсудливості.

Малосилі численно, будучи на підтримці у державній владі, незвиклі до боротьби з робітничою класою, — капіталісти Східньої Європи не виявили жадної відпорної сили, в той час, коли руйнувалася державна влада. Щоб дати собі з ними раду, зовсім не треба було диктатури.

Щоб надати вражіння політичної небезпеки від капіталістів, — треба було перемішати їх до купи з *інтелігенцією* під збірною назвою буржуїв.

При високо-розвинутому капіталізмі, — капіталісти вишлюють не своєю персоною, але своїми капіталами. В той час коли державна влада заволодіє капіталами, — особа попередніх власників капіталу мало що значить. Зовсім инакше стоїть справа з інтелігенцією. Її головного маєтку — знання не можна відібрати жадною конфіскацією. А ці знання безумовно необхідні для керування сучасною державою, як також і сучасною індустрією. В теперішній час уряд настільки ж мало може триматись всупереч масі інтелігенції, як і всупереч масі найманих робітників. Без неї дійсна соціалізація цілком неможлива.

З цього боку інтелігенська маса не має жадної підстави негативно ставитись до соціалізму. До цього не штовхають її жадні класові інтереси. Вона взагалі не уявляє з себе окр мої класи з особливими класовими інтересами. Вона є суспільною веретвою з самими різноманітними професійними та персональними інтересами і в своїй більшості живе службою чужим персональним чи класовим інтересам. При цьому ж науковий досвід, який вона мусить мати по самій своїй професії, — робить її найбільш здібною до зрозуміння великих суспільних проблем.

Коли при сучасному способі виробу класові інтереси пролетарія роблять його переважним чинником суспільного розвитку, — то інтелігент зі свого боку є найбільш здібним зрозуміти умови цього розвитку та віддатись праці на його користь, коли цьому не перешкаджають його персональні інтереси чи цехова обмеженість. Ця обмеженість, правда, зростає разом з процесом поділу праці, спеціалізації, що звужує обрії окремих осіб. У XVIII-му віці інтелігенські маси значно ліпше розуміли широкі інтереси всього суспільства, ніж у XX-му, коли настрої цих мас означуються не стільки ясною свідомістю, скільки змінними взаєминами суспільних сил.

Як би то не було, але більшість інтелігенції не настільки звязана з капіталізмом, щоб бути неприступною для соціалізму. Ніпших та найбільш цінних її представників можна привабити на бік соціалізму *не примусом* чи підкуном, але розумінням того, що є економічно-необхідне, та довір'ям до моральної та інтелектуальної зрілості пролетаріату. *Пролетарський режим насильства* — найбільш неприємний шлях для цього.

II

Поруч з промисловим пролетаріатом та інтелігенцією існує ще й третя верства, необхідна для суспільства: виробники життєвих продуктів та сільсько-господарської сировини. В континентальній Європі такими виробниками в теперішній час є ще переважно *селяне*. Наскільки інтелігенська верства розпорошена, настільки ж об'єднана своїми різковизначеними класовими інтересами верства селянська.

Потреба в селянах, поки є способ виробу, що вони уживають, не заміниться вищим, — цілком очевидна. Без них ми просто були б засуджені на голод. Як неможливо тепер *довгий час* управляти проти волі промислових робітників, так само неможливо управляти й проти волі селян. Головне завдання зводиться до того, щоб утворити такий лад, який відповідав би інтересам *обох клас*, а рівно й інтересам *інтелігенції*. Соціалізація промисловості, — поскільки вона можлива вже в теперішній час при існуючих технічних та економічних умовах краю, а також при теперішній ступені інтелектуального та морального розвитку пролетаріату, — тільки тоді буде визначатися міцністю, коли селянство буде почувати себе задоволеною нею.

А це в кожному разі річ не виключена. Селянин так само мало зацікавлений в існуванні індустріального капіталізму, як і більшість інтелігенції. Правда, він ані трохи не зацікавлений також і в соціалізації. Він буде стояти за ту форму виробу, котра дає йому найбільшу користь.

Селянин — виробник товарів. Його інтерес полягає в тому, щоб лишок його продуктів, який він, над власне споживання, несе на ринок, обміняти на можливо більшу кількість потрібних йому промислових продуктів.

Цей обмін відбувається при допомозі грошей, а тому інтерес селянина може прийняти подвійну форму: з одного боку, він може виявитись у зацікавленні можливо вищими цінами на сільсько-господарські продукти, які селянин продає, — або з другого боку — в зацікавленні найменшими цінами на промислові продукти, які він купує.

Перша форма суперечить пролетарським інтересам, що вимагають дешевих життєвих продуктів; таким чином, для держави, в якій панує пролетаріат, можлива лише друга форма політики цін: змагання до дешевих промислових продуктів.

Це змагання в свою чергу може прибрати дві різні форми: можна дешево виробляти, при допомозі мізерної заробітної платні чи надмірної праці робітника, або при допомозі високої продуктивності праці.

Цілком певно, що перша форма безумовно виключається. Вона характеризує найбільш примітивні та грубі форми капіталістичного стремління

ня до зиску. Отже залишається друга форма, технічні умови якої здебільшого вже утворені більш розвинутим капіталізмом: сприяння продуктивності праці.

Від неї фактично залежить доля соціалізації. Маса населення, особливо-ж селянства, тільки тоді буде терпеливо переносити соціалізм, що його несе з собою промисловий пролетаріят, коли соціалізм, що-до продуктивності, принаймні, не буде стояти нижче від капіталізму. Вона навіть перейметься прихильністю до соціалізму, коли останній своєю продуктивністю *перевищить* капіталізм. Врешті це зробить селянське населення сприятливим до соціалістичних форм виробу в межах його власної праці і лише тоді доведе до повного соціалізму, якій охоплюватиме всі галузі виробу.

Але чи можливо, щоб в галузях промисловості, вже тепер соціалізованих, продуктивність праці одразу-ж досягла тої височини, яка б мала місце при капіталістичних умовах?

Ми не були б соціалістами, коли б не прийшли до переконання, що соціалістична форма виробу більш продуктивна, ніж капіталістична. Бо сучасний марксистський соціалізм є соціалізм *виробу, а не розподілу*. Грубій, примітивній комунізм намагається лише рівномірно поділити готові продукти, що в ліпшому разі утворює лише тимчасове та неповне поліпшення для пролетаріату, але робить неможливим усяке велике виробництво, усякий тривалий прогрес. Марксистський соціалізм уважає, що вже *тепер існують такі технічні умови*, які дозволяють способом доцільного використання великого виробництва, настільки піднести продуктивність праці, — що вже можна забезпечити кожному працівникові значне скорочення його трудівничих страждань та підвищення його добробуту.

Було б занадто довго доводити, чому ми переконані в тому, що соціалістичний спосіб виробу зрештою мусить бути більш продуктивним, ніж капіталістичний. Тут нас цікавить лише одне питання: якою великою не була б перевага соціалістичного виробу над капіталістичним, — чи може вона *виявитися* негайно? Досвід показує нам, що для впровадження всіх сучасних машин та поліпшень, які в теперішній час виконують таку величезну працю — потребувалися цілі роки спроб, що часто коштували дуже великих грошей, раніш, ніж сам по собі вигідний та плідотворний принцип настільки був розроблений в усіх своїх деталях, що міг протистати усім труднощам, з якими довелося зіткнутися лише на практиці, і яких конструктор ніяк не міг раніш передбачати. Одна з причин, чому сучасні машини та винаходи монополізуються великим капіталом, — полягає в тому, що капітал як раз володіє засобами, потрібними для того, щоб витримати цей період дуже дорогого досліджування, що з ним зв'язаний всякий прогрес, який би не був він вигідний та плідотворний. Великі відкривачі та винахідники, якщо вони не мали таких засобів, звичайно цілковито банкрутували, коли пробували прикладати на практиці результати своїх винаходів.

Революційна держава з соціалістичним, чи півсоціалістичним урядом в сучасний мент опиняється в становищі таких неможливих винахідників. Ліпшою умовою початкового практичного пристосування великого

винаходу-соціалізму є багата держава, якій не тяжко було б нести необхідні втрати на попередні спроби соціалізації. Остання революція утворилася в державах, що їх світова війна обернула в жебраків. Звідкіль взяти їм засоби на такі втрати? Капіталісти Заходу напевно не позичать їм на соціалістичні цілі!

А селянин не є соціалістичним ідеалістом. Він безумовно не буде витрачатися на боротьбу з соціалізмом, коли останній не учинить йому шкоди. Але він напевно повстане проти соціалізації, коли вона погіршусь його стан, хоч би й для того, щоб прокласти шлях для великих вигід у майбутньому. Теоретичними перспективами не вплинеш на селянина.

Порівняння соціалістичного виробу з капіталістичним одразу придбає для селянина характер наочності, як тільки відновляться міжнародні зносини. Коли держави Заходу почнуть ввозити продукти капіталістичної промисловості, які будуть дешевші та ліпші, ніж продукти красної соціалізованої індустрії, то як остання може устояти проти першої без примусових заходів, що завжди лягають тяжкою економічною вагою? Нехай навіть міський робітник є охочий на жертви за-для соціалізму, але селянина всяка накинена йому офіра роїть рішучим ворогом соціалістичного виробництва.

В цьому без сумніву полягає *величезна трудність усякої соціалізації* при існуючих умовах — підданості держави та сил селянства. Але через це вона все ж таки не стає неможливою. Не за-для постраху вказуємо ми на труднощі соціалізації, а за-для того, щоб спонукати пролетаріят та його прихильників познайомитися з ними і таким чином бути в стані перемогти їх.

Коли хто захоче піднятися на високі, ледве приступні верховини Альп, — то поганий буде той проводир, який почне запевняти його, що шлях не довгий та не тяжкий. Туріст, який би повірив цьому, та з думав пуститися в дорогу в лякаючих черевичах, з тростинкою в руці й без харчів, — ніколи не досягнеться до верху. Він може навіть загинути в дорозі. Лише той проводир буде йому корисний, який зверне його увагу на всі труднощі ходи на гору й тим спонукає його належним способом вирядитися в дорогу.

Чим менше можемо ми в теперішній час дозволити собі розкоші ризикованих витрат на невдалі експерименти, — тим більш необхідно підготовляти соціалізацію найнатуральнішим способом. Нема нічого більш руйнуючого, як скорохватська, шаблонна соціалізація, що була проведена в Росії та Мадярищині. При нашому з'убожінні подвійно необхідно всюди, де вводиться соціалізація — з одного боку, особливо висовувати ті сторони, що роблять соціалізовану працю продуктивнішою за капіталістичну, а з другого — уникати всього, що може її зробити менш продуктивною.

Через те безумовно необхідно задержати систему *акордової заробітної платні*, скасування якої, майже скрізь, уважається за цілком природньою подорожжю його соціалізації. Гіркий досвід примусив уже СРСР знову завести акордову заробітну платню. Маркс, правда, вказав на страшний шкід, що її спричиняє платня від штуки в капіталістичних умовах праці. Але ж він також вказав і на шкід від машинного виробу, жіночої та

дитячої праці. І все ж таки він уважає кожне з цих явищ за прогресивне — або вже й за нашого часу, або за часу соціалістичного виробництва; при певних обставинах це справедливо навіть відносно дитячої праці. Усі такі явища при соціалістичному виробі набувають зовсім іншого характеру, ніж тепер. Теж саме відноситься й до платні від штуки: між иншим, сам Маркс констатував, що й при капіталізмі — «більший простір, який дає акордова праця кожній особі, веде до розвою індивідуальності, а тим самим і до розвою почуття свободи, самостійності та самоконтролю робітників.» («Kapital I. 5. Auflage, Seite 518).

Ту шкоду від акордової платні, що її боявся Маркс, він добачав у «конкуренції робітників поміж собою та один проти одного». Цієї шкоди, безумовно, нема чого більш лякатись при сучасному стані пролетарської організації в пролетарській державі.

Вже саме завсedenня платні від штуки дуже підвищило б продуктивність соціалізованих галузів промисловости. В тому ж напрямку впливало б закриття технічно-кваліх чи недоцільних підприємств, концентрація виробу в найкраще влаштованих підприємствах, продуктивність яких, при системі зміни робітників, мусіла б бути доведеною до найвищого ступіня. Вже тресті запровадили в себе щось подібне, соціалізована ж галузь промисловости спромоглася б провести теж саме значно більш досконально.

До цього треба було б додати ще й третій фактор. *Капіталістична фабрика є установою авторитарною, соціалізована ж фабрика — установка демократична.* Опозиція проти самодержавства користується лише одною метою — силою; повстанням і громадянською війною в державі, страйком у капіталістичному підприємстві. Велика користь демократії полягає в тому, що вона робить безпотрібною цю гвалтовну, руйнівну методику, та здійснює прогрес не так хоробливо, з меншими жертвами.

Тут у першу чергу соціалізоване виробництво змогло б відразу виявити свою перевагу над капіталістичним, — при тій, звичайно, умові, що робітники є *досить інтелігентні та дисципліновані*, щоб з'уміли доцільно прикладати методи демократії, а тим самим зробити страйк безпотрібною зброєю в соціалізі ваших, цеб-то демократичних підприємствах.

Немишучість страйків, які час од часу відбуваються в капіталістичних умовах, є найбільшою перешкодою для розвитку повної продуктивности праці, якої можна було б досягти при сучасній техніці.

Клі соціалізовані галузі виробництва гарантовані проти страйку, — завдяки власній свідомості робітників, а не державного примусу, яким ніколи не досягається хіть до праці, — коли і з цих виробництв вилучені квалі, непродуктивні підприємства; коли, нарешті, зведена чи залишена в них платня від штуки, поскільки вона вимагається технікою виробничого процесу, — то можна сподіватись, що соціалізація дасть добрі результати в усіх галузях промисловости, придатних для неї вже тепер; що не зважаючи на витрати, звязані з попередніми спробами, — вона зможе зараз же економічно помірятися з капіталістичними методами і в дальшому розвитку завершиться повною перевагою над капіталістичним виробом.

З тої хвилини, як це буде досягнуто, всі чесні та здатні елементи ін-

телігенції, як її не привела вже до нас теоретична свідомість, — завдяки наглядній нелегітимності стануть переконаними та активними соціалістами значно швидче та певніше, ніж того можна було б досягти диктаторською владою чи систематичною корупцією. Але її ворожого відношення з боку селян нема чого годі лякатися і навпаки, ми дуже швидко обернемо їх у вірних своїх сільників.

Як що пролетаріят має на свому боці інтелігенцію та селянство — йому нема чого лякатися капіталістів. З ними він дасть собі раду без жадної диктатури, методами демократії. *Класа капіталістів* могла би знову стати для пролетаріату небезпечною силою в державі тільки за допомогою селянства та інтелігенції. Від поведінки цих верств залежить найближча будучина соціалізму в усіх країнах, де класово свідомий промисловий пролетаріят не складає більшості населення, а дрібний селянин грає рішучу роль в справі постачання населення життєвими продуктами.

Видання закордонної групи У. С.-Д. Р. П.

1. *К. Каутський*. Соціалізація і робітничі ради. Ст. 24. Ц. 2 к. ч.
2. *А. Паннскук*. Марксизм і Дарвінізм. Ст. 70. Ц. 6 к. ч.
3. *К. Каутський*. Диктатура пролетаріату. Ст. 74. Ц. 6 к. ч.
4. *G. D. H. Cole*. Гільдовий соціалізм. Ст. 32. Ц. 3 к. ч.
5. *К. Каутський*. Від демократії до державного рабства. Ст. 120. Ц. 8 к. ч.
6. *О. Бауер*. Аграрна політика. Ст. 24. Ц. 3 к. ч.
7. *Г. Айолло*. Большевики і національне питання. Ст. 44. Ц. 4 к. ч.
8. *Фр. Адлер*. Критика звіту англійської делегації про С. С. С. Р. Ст. 40. Ц. 250.
9. *К. Каутський*. Соціалістичний Інтернаціонал та С. С. С. Р. Ст. 28. Ц. 3 к. ч.
10. *К. Каутський*. Проблеми соціалізації. Ст. 12. Ц. 1.50 к. ч.
11. *Голос Соціяліста*. Збірник I. Ст. 104. Ц. 6 к. ч.

Зміст: Наші позиції і завдання; Г. Штребель — Проблема соціальної демократії; Ю. Дараган — Вперед! (поезія); Ф. Одуд — «Українізація» (фельетон); М. Галаган — Визнання СССР; Г. А—ко — Огляд міжнароднього соціалістичного і робітничого руху. Документи і резолюції. З життя Закордонної Групи. Бібліографія. Відозва Екзекутиви Соціалістичного Робітничого Інтернаціоналу.

1 кор. чеська = три центи амер.

А д р е с а:

Praha III., Šeříková 4-III. (Československo).